Πανελλαδικές Εξετάσεις 2026 – Ιστορία Προσανατολισμού

Ημερήσια και Εσπερινά Γενικά Λύκεια · Δευτέρα 8 Ιουνίου 2026

Μάθημα: Ιστορία Προσανατολισμού | Τάξη: Γ΄ Λυκείου | Ημερομηνία εξέτασης: 08/06/2026

— ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ —

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1. Περιεχόμενο ιστορικών όρων. (Μονάδες 15)

Απάντηση:

α) Εθνικές γαίες: Από τα πολλά προβλήματα που κληροδότησε η οθωμανική κατοχή στο νέο ελληνικό κράτος, ξεχώριζε για την έκταση, τη σημασία και την πολυπλοκότητά του το ζήτημα των «εθνικών γαιών». «Εθνικές γαίες» ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής (εκμετάλλευσης). Οι περιουσίες αυτές περιήλθαν στην κυριότητα του ελληνικού κράτους «επαναστατικώ δικαίω». Για τις ελληνικές επαναστατικές κυβερνήσεις αποτέλεσαν το πρώτο και, ουσιαστικά, το μόνο κεφάλαιο στη διάρκεια του πολέμου, γι’ αυτό και χρησιμοποιήθηκαν ως υποθήκη για τη σύναψη δανείων ή ως μέσα εξασφάλισης εσόδων, μέσω της εκποίησής τους. Η έκταση των γαιών αυτών μπορεί να υπολογιστεί μόνο κατά προσέγγιση, καθώς το σχετικό με την έγγειο ιδιοκτησία οθωμανικό καθεστώς ήταν περίπλοκο, όπως και οι μηχανισμοί απογραφής των περιουσιακών στοιχείων. Υπολογίζεται ότι η έκταση των εθνικών κτημάτων ανερχόταν χονδρικά σε 4.000.000 έως 5.000.000 στρέμματα.

β) Οργανικός Νόμος: Ένα σοβαρό ζήτημα, που αντιμετωπίστηκε με επιτυχία από την πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας, ήταν το καθεστώς της τοπικής Εκκλησίας. Με τον Οργανικό Νόμο του 1900 δόθηκε λύση σε ακανθώδη εκκλησιαστικά ζητήματα, όπως ήταν η σχέση της Εκκλησίας της Κρήτης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η εκλογή Μητροπολίτη και Επισκόπων. Το βασικό σχήμα, που ισχύει με μικρές

τροποποιήσεις έως σήμερα, είναι ένα καθεστώς ημιαυτόνομης Εκκλησίας, της οποίας ο Προκαθήμενος εκλέγεται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Κρητική Πολιτεία εκδίδει το Διάταγμα της αναγνώρισης και εγκατάστασής του.

γ) Εθνικόν Κομιτάτον: Στο πλαίσιο της Εθνοσυνέλευσης του 1862-1864 συγκροτήθηκαν, πέρα από τις παρατάξεις των πεδινών και των ορεινών, πολιτικοί σχηματισμοί με μικρότερη απήχηση, όπως το Εθνικόν Κομιτάτον, υπό τον Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, που υποστήριζε την ανάπτυξη του κοινοβουλευτισμού και τον εκσυγχρονισμό της χώρας, οικονομική ανάπτυξη και μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση και στον στρατό, πολιτισμική εξάπλωση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

ΘΕΜΑ Α2. Σωστό – Λάθος. (Μονάδες 10)

Απάντηση:

α	β	γ	δ	ε
Λάθος	Λάθος	Σωστό	Σωστό	Σωστό

ΘΕΜΑ Β1. Εξαγόμενα προϊόντα κατά τον πρώτο αιώνα της ανεξαρτησίας και σημασία καθενός. (Μονάδες 15)

Απάντηση (Σχολικό βιβλίο, σελ. 18 — «Το εμπόριο»):

Αν λάβουμε υπόψη τις παραγωγικές δυνατότητες της Ελλάδας στη διάρκεια του πρώτου αιώνα της ανεξαρτησίας της, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού της εμπορίου αφορούσε γεωργικά προϊόντα. Στις εξαγωγές, περισσότερο από τα 2/3 (σε αξία) του συνόλου ήταν γεωργικά προϊόντα. Η γενική τάση μάλιστα οδηγούσε προς τη διεύρυνση του ποσοστού των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων, που έφτασαν να αντιπροσωπεύουν τα 3/4 των συνολικών εξαγωγών στη δεκαετία 1900-1910. Στην κατηγορία αυτή την πρώτη θέση είχε η σταφίδα, που από μόνη της πλησίαζε σε αξία το 1/2 των συνολικών εξαγωγών. Ακολουθούσε με μεγάλη διαφορά το ελαιόλαδο και, μετά το 1900, το κρασί.

Εκτός από τα παραπάνω είδη, εξάγονταν μικρές ποσότητες φυτικών προϊόντων για βιομηχανική επεξεργασία, το βαμβάκι, για παράδειγμα, την

εποχή του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου, ή ο σταθερά ανερχόμενος καπνός, που όμως αντιπροσώπευε ακόμα ασήμαντο ποσοστό των εξαγωγών (2-3%). Μέχρι το 1880 επίσης υπήρχε σημαντική εμπορική κίνηση στα κατεργασμένα δέρματα, η οποία όμως σχεδόν εξαφανίστηκε στη συνέχεια. Στην κατηγορία των πρώτων υλών, τις εξαγωγές συμπλήρωναν τα μεταλλευτικά προϊόντα, που από το τέλος του 19ου αιώνα πλησίαζαν το 1/5 της συνολικής αξίας των εξαγωγών. Επρόκειτο κυρίως για μόλυβδο, για μαγγανιούχα μεταλλεύματα, για σμύριδα και θηραϊκή γη. Οι εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων ήταν κυριολεκτικά ασήμαντες.

ΘΕΜΑ Β2. Επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού. (Μονάδες 10)

Απάντηση (Σχολικό βιβλίο, σελ. 167 — «Οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων», β. Πληθυσμός/εθνολογική σύσταση):

(Πρόλογος, προαιρετικά: Το προσφυγικό ζήτημα, ως συνέπεια της Μικρασιατικής Καταστροφής, αποτέλεσε για την Ελλάδα οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό ζήτημα μεγάλης σπουδαιότητας, με επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της ζωής του νεοελληνικού έθνους.)

Σημαντικότερες ήταν οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Ελλάδας. Το 1920 η Ελλάδα είχε 20% μη Έλληνες ορθόδοξους, ενώ το 1928 μόλις 6%. Ο ελληνικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης και της Ηπείρου αυξήθηκε, ενώ η Κρήτη, η Λέσβος και η Λήμνος εξελληνίστηκαν πλήρως. Η κυριότερη όμως μεταβολή στην εθνολογική σύσταση λόγω της εγκατάστασης των προσφύγων συνέβη στη Μακεδονία. Το ποσοστό των μη Ελλήνων ορθοδόξων, που ήταν 48% το 1920, έπεσε στο 12% το 1928. Η ενίσχυση του ελληνικού χαρακτήρα της Μακεδονίας είχε μεγάλη σημασία για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας. Εξάλλου, αραιοκατοικημένες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, κάποιες από αυτές παραμεθόριες, εποικίστηκαν από πρόσφυγες. Με τον τρόπο αυτό κατοχυρώθηκαν οι νέες περιοχές που ενώθηκαν με την Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και ενσωματώθηκαν στον εθνικό κορμό.

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1. α) Λόγοι οργάνωσης πελατειακών δικτύων κατά την προεπαναστατική περίοδο (μονάδες 13)· β) ο ρόλος της οικογένειας (μονάδες 12). (Μονάδες 25)

Απάντηση (Σχολικό βιβλίο, σελ. 69 — «Πελατειακά δίκτυα επί τουρκοκρατίας», με αξιοποίηση των πηγών):

α) Ιστορική γνώση: Κατά την προεπαναστατική περίοδο, για αντικειμενικούς λόγους, οι Έλληνες δεν είχαν τη δυνατότητα να συγκροτήσουν πολιτικά κόμματα. Υπήρχε όμως μια άλλη μορφή υποστήριξης των συμφερόντων τους, τα πελατειακά δίκτυα, στην οργάνωση των οποίων οδήγησαν οι εξής λόγοι: ο ανταγωνισμός μεταξύ προσώπων για την κατάληψη θέσεων εξουσίας· η ελλιπής παροχή προστασίας από μέρους της οθωμανικής διοίκησης προς τους υπηκόους της σε περιπτώσεις αυθαιρεσιών· η απουσία συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, πράγμα που δημιουργούσε διαρκή αίσθηση αβεβαιότητας στους ανθρώπους. Οι παραπάνω λόγοι οδηγούσαν τους υπηκόους να καταφεύγουν σε μη κρατικούς φορείς, οι οποίοι θα τους παρείχαν τη στοιχειώδη ασφάλεια.

Αξιοποίηση του Κειμένου Α (J. A. Petropoulos — παράθεση της μαρτυρίας του Βαυαρού λογίου Friedrich Thiersch, 1832· το εντός εισαγωγικών κείμενο είναι πρωτογενής πηγή): Ο Thiersch επιβεβαιώνει και εμπλουτίζει την ιστορική γνώση. Επισημαίνει ότι, για να κατανοηθεί το σύστημα των πελατειακών σχέσεων, πρέπει να ληφθεί υπόψη η κατάσταση στην οποία είχαν αφήσει την ελληνική κοινωνία «οι αιώνες, οι χιλιετίες ίσως»: η επί μακρόν απουσία κεντρικής εξουσίας «ικανής να ελέγχει και να υπερασπίζεται τους ανθρώπους» — στοιχείο που αντιστοιχεί στην ελλιπή προστασία από την οθωμανική διοίκηση — ανάγκαζε τον καθένα «να αναζητεί αλλού στήριγμα και προστασία», δηλαδή στους μη κρατικούς φορείς των δικτύων πατρωνίας. Επιπλέον, ο «απομονωμένος άνθρωπος» έπρεπε «να εξασφαλίσει μια θέση ανάμεσα στους άλλους» (αίσθηση αβεβαιότητας, απουσία πρόνοιας): ανάλογα με τη δύναμή του γινόταν οπαδός κάποιου ισχυρού ή συγκέντρωνε ο ίδιος οπαδούς — στοιχείο που φωτίζει και τον ανταγωνισμό των ισχυρών για επιρροή, καθώς η δύναμή

τους πήγαζε από τον αριθμό των υποστηρικτών τους, σε μια σχέση ανταλλαγής προστασίας και εξυπηρετήσεων.

β) Ιστορική γνώση: Ο πρώτος φορέας ήταν η ευρύτερη οικογένεια. Κάθε οικογένεια συνδεόταν οριζόντια με άλλες οικογένειες και κάθετα με πάτρωνες-προστάτες και τις οικογένειές τους, που είχαν υψηλότερη κοινωνική θέση. Στην Πελοπόννησο, για παράδειγμα, κατά την περίοδο 1715-1821 αναπτύχθηκαν δύο μεγάλα δίκτυα πατρωνίας, στην κορυφή των οποίων βρίσκονταν οικογένειες προκρίτων. Ανάμεσα σ' αυτές επικρατούσε έντονος ανταγωνισμός για την άσκηση επιρροής σε όλα τα επίπεδα της δημόσιας ζωής και για την κατάληψη των δημοσίων θέσεων. Στη Στερεά Ελλάδα φορείς της πατρωνίας ήταν μεγαλοαρματολοί. Στα νησιά, εξάλλου, στην ηγεσία των δικτύων πατρωνίας βρίσκονταν οι οικογένειες των μεγάλων πλοιοκτητών.

Αξιοποίηση του Κειμένου Β (G. Hering, δευτερογενής πηγή): Επιβεβαιώνεται ότι σε «έναν κόσμο γεμάτο κινδύνους» (ανασφάλεια της εποχής) τους «φυσικούς και αξιόπιστους συμμάχους» τους έβρισκε κανείς στην οικογένεια — στην ευρύτερη οικογένεια «που περιλάμβανε πολλές γενεές και κλάδους». Η πηγή περιγράφει αναλυτικότερα τη διπλή διασύνδεση της οικογένειας: οριζόντιες συμμαχίες με οικογένειες ή πρόσωπα της ίδιας κοινωνικής θέσης και κάθετες με «υψηλότερα ιστάμενους πάτρονες και τις οικογένειές τους», οι οποίοι με τη σειρά τους ανήκαν στην πελατεία ανδρών με επιρροή — ένα πυραμιδοειδές, ιεραρχικά δομημένο σύστημα από «τα κάτω» (πελάτες που πρόσφεραν αφοσίωση) προς «τα πάνω» (προστάτες που παρείχαν προστασία). Προσθέτει, τέλος, πληροφορίες που δεν υπάρχουν στο σχολικό βιβλίο: πέντε θεσμοί — ο γάμος, η υιοθεσία, η αδελφοποιία και η κουμπαριά σε γάμο ή βάπτιση με κάποιον ισχυρό — συντηρούσαν τις οριζόντιες συμμαχίες, δημιουργούσαν αλληλεγγύη στις κάθετες πελατειακές ενώσεις και δέσμευαν τα μέλη τους σε κανόνες συμπεριφοράς, λειτουργώντας ως άγραφοι κανόνες αλληλεγγύης που διεύρυναν την έννοια της «ευρύτερης οικογένειας» και με δεσμούς εξ αγχιστείας.

ΘΕΜΑ Δ1. Ο ρόλος του εμπορίου στην οικονομική ανάπτυξη του Πόντου κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα. (Μονάδες 25)

Απάντηση (Σχολικό βιβλίο, σελ. 246-247 — «Ο Παρευξείνιος Ελληνισμός: Οικονομική και πνευματική ανάπτυξη», με αξιοποίηση των πηγών):

Ιστορική γνώση: Η κύρια πλουτοπαραγωγική πηγή στα παράλια του Ευξείνου Πόντου ήταν το διαμετακομιστικό εμπόριο, με κυριότερα λιμάνια την Αμισό, την Τραπεζούντα, την Κερασούντα, την Οδησσό, τη Βραΐλα, το Νοβοροσίσκι και τη Σεβαστούπολη. Κατά τη διάρκεια του πολέμου οι Νεότουρκοι με διάφορους τρόπους προσπαθούσαν να απομακρύνουν και να περιορίσουν το εμπόριο των χριστιανών, οι οποίοι, για να επιβιώσουν, συνεργάστηκαν με τις τοπικές μουσουλμανικές εθνότητες. Η Τραπεζούντα μέχρι το 1869 έλεγχε το 40% του εμπορίου της Περσίας και το διαμετακομιστικό εμπόριο απέφερε κέρδος περίπου 200.000.000 φράγκα τον χρόνο. Οι ελληνικές επιχειρήσεις διέθεταν εμπορικά υποκαταστήματα και πρακτορεία μεταφορών στη Ρωσία, την Περσία, την Αγγλία, την Κωνσταντινούπολη, τη Μασσαλία και σε άλλες μεγάλες πόλεις της Ευρώπης.

Αξιοποίηση Κειμένου Α (Οδ. Λαμψίδης, δευτερογενής πηγή): Επιβεβαιώνεται ότι το εμπόριο διεξαγόταν κυρίως στην Τραπεζούντα και την Αμισό, ενώ εμπορικά λιμάνια ήταν και η Κερασούντα, τα Κοτύωρα, η Οινόη, τα Σούρμενα κ.ά. Η πηγή τεκμηριώνει με αριθμούς τον διεθνή χαρακτήρα του διαμετακομιστικού εμπορίου της Τραπεζούντας το 1869: εισαγωγές αξίας 62.787.464 φράγκων (από Αγγλία, Περσία, Γαλλία, Ρωσία, Ελβετία και, προτελευταία, την Ελλάδα με 131.150 φράγκα) και εξαγωγές 37.901.438 φράγκων (προς Περσία, Κωνσταντινούπολη, Ρωσία, Γαλλία, Καύκασο κ.ά.) — δηλαδή εμπορική σύνδεση Δύσης και Ανατολής.

Ιστορική γνώση: Η Τραπεζούντα αποτελούσε το σταυροδρόμι της εμπορικής κίνησης μεταξύ Δύσης και Ανατολής μέχρι το 1869, που ολοκληρώθηκε η διάνοιξη της Διώρυγας του Σουέζ, οπότε άρχισε η σταδιακή παρακμή του λιμανιού της. Ωστόσο, για μεγάλο διάστημα και μετά το 1883, τέσσερις μεγάλοι ελληνικοί τραπεζικοί και εμπορικοί οίκοι

της Τραπεζούντας έλεγχαν, μαζί με το υποκατάστημα της Τράπεζας Αθηνών, σχεδόν όλη την οικονομία του ανατολικού Πόντου.

Αξιοποίηση Κειμένου Β (Ελ. Κατσιαδάκη-Γαρδίκα, δευτερογενής πηγή): Επιβεβαιώνεται ότι η οικονομική δραστηριότητα του Πόντου περιοριζόταν στην παραλιακή ζώνη, όπου ήκμαζε το ελληνικό στοιχείο, με σπουδαιότερο κέντρο την Τραπεζούντα, «στο τέλος του χερσαίου δρόμου» και στο επίκεντρο της επικοινωνίας της Περσίας και της Κασπίας με τη Μικρά Ασία και τη Δύση. Η πηγή εξηγεί γιατί η Τραπεζούντα παρέμεινε σημαντική και μετά το 1883, παρά τη διάνοιξη του Σουέζ: από το 1883, όταν η Ρωσία απέκλεισε την οδό του Καυκάσου στο περσικό εμπόριο, έως το 1906, που αποκαταστάθηκε η επικοινωνία μέσω Ρωσίας, η πόλη λειτούργησε ως εναλλακτικός εμπορικός δίαυλος. Τεκμηριώνεται ο σημαντικός ρόλος της ελληνικής ναυτιλίας (τρίτη στις εισαγωγές-εξαγωγές του λιμανιού), η ύπαρξη υποκαταστήματος της Τράπεζας Αθηνών και οι μεγάλοι ντόπιοι τραπεζικοί και εμπορικοί οίκοι (Γ. Καπαγιαννίδη, αδελφών Φωστηροπούλου, Θεοφύλακτου και Λεοντίδη) που ήλεγχαν την οικονομική ζωή — οι «τέσσερις οίκοι» του σχολικού βιβλίου.

Ιστορική γνώση: Ανάλογη ήταν η οικονομική κίνηση των Ελλήνων και στις άλλες πόλεις του Πόντου: από το εμπορικό λιμάνι της Αμισού εξάγονταν μεγάλες ποσότητες εξαιρετικού καπνού και άλλων εγχώριων προϊόντων, ενώ το 1869 στην Αμισό από τις 214 επιχειρήσεις της πόλης οι 156 ανήκαν στους Έλληνες. Στην Κερασούντα οι εφοπλιστικοί και εμπορικοί οίκοι των Κωνσταντινίδη, Κακουλίδη, Σούρμελη και Πισσάνη καταξιώθηκαν στα μεγάλα εμπορικά κέντρα του Εύξεινου Πόντου αλλά και της Ευρώπης.

Αξιοποίηση Κειμένων Β και Γ (Κ. Χατζηκυριακίδης, δευτερογενής πηγή): Το Κείμενο Β επιβεβαιώνει ότι δεύτερη σε σημασία ερχόταν η Αμισός, κέντρο εξαγωγής καπνού με υποκατάστημα της Τράπεζας Αθηνών, και ότι ήκμαζαν επίσης η Κερασούντα και τα Κοτύωρα, με το εμπόριο στα χέρια των Ελλήνων. Το Κείμενο Γ εξηγεί ότι η ακμή της Αμισού στηριζόταν στην αγροτική παραγωγή της ενδοχώρας και στην ιδανική θέση της για την εξυπηρέτηση της κεντρικής Ανατολίας: οι εξαγωγές της αυξήθηκαν εντυπωσιακά χάρη στον καπνό, το σιτάρι, το αλεύρι και τη βρόμη, ενώ οι

εισαγωγές (βιομηχανικά είδη, καφές, ζάχαρη, είδη σπιτιού) έμειναν συνολικά σταθερές. Τέλος, το λιμάνι της Κερασούντας, σε εξαιρετικά ευνοϊκή θέση για τις κεντρικές επαρχίες της Μικράς Ασίας, παρουσιάζεται αναλογικά ως το πιο αποδοτικό στο εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο — στοιχείο που συμπληρώνει την αναφορά του σχολικού βιβλίου στους μεγάλους εμπορικούς οίκους της πόλης.

Συμπέρασμα: Το διαμετακομιστικό και εξαγωγικό εμπόριο, με κέντρα την Τραπεζούντα, την Αμισό και την Κερασούντα, υπήρξε ο βασικός μοχλός της οικονομικής ανάπτυξης του Πόντου και της ακμής του ελληνικού στοιχείου, παρά τους περιορισμούς που επιχείρησαν αργότερα οι Νεότουρκοι.